

Berna Berkman Köselelerli

Erciyes University, bberkman@erciyes.edu.tr, Kayseri-Turkey

<http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.1.4C0216>

YENİ MEDYA ORTAMININ YENİ KAMUSAL ALAN OLARAK KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ÖZ

Yeni medyanın kamusal alan niteliği, liberal ve eleştirel iletişim çalışmaları içerisinde birbirinden farklılaşan argümanlara dayalı bir tartışma uğraşı ile ele alınmıştır. Liberal kuramda kamusal alan yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin kurulduğu bağımsız mecralar olarak değerlendirilirken, eleştirel yaklaşımda mülkiyet ve sermaye yapılanmasına bağlı eşitsiz güç ilişkilerinin sürdürüldüğü bir platform olarak görülmüştür. Çalışma kapsamında J. Habermas'ın kamusal alan kavrayışı tarihselin içerisinde geçirdiği dönüşüm ile birlikte incelenmiş, yeni kamusal alan yaklaşımları 'literatür taraması' ile karşılaştırmalı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmada yer alan literatür taraması, yeni kamusal alan olduğu iddia edilen yeni medyanın herkese erişim ve katılım sağlamanın önündeki engelleri göstermeye olanak sunmuştur. Çalışma eleştirel yaklaşımların sorgulayıcı yönüne vurgu yaparak ağı kontrol edenlerin 'öznenin' kendini ifade etme biçimleri üzerinde yaptığı belirlenime dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Yeni Kamusal Alan, Eşitsiz Güç İlişkileri, Ağ Yapılanması, Ağı Denetimi

AN ASSESSMENT ON THE USAGE OF NEW MEDIA AS A NEW PUBLIC SPHERE

ABSTRACT

New media functions as a public sphere is handled in this study with a comparative discussion based on different arguments in liberal and critical communication studies. Liberal theory is considering public sphere as an independent space constituting a relation between governing and governed, whereas critical theory is emphasizing unequal power relations depending on ownership and capital structuring in public sphere. In this study not only the evolution of public sphere concept of J. Habermas is viewed but also the approaches on new public sphere are evaluated within a literature examination. The method on literature examination enables to display the obstacles which are blocking the access and participation to new media that asserted as a new public sphere. The study points out the investigative sides of critical approaches by indicating the controllers of network who are determining the way of self expression of a subject.

Keywords: New Media, New Public Sphere, Unequal Power Relations, Network Structuring, Surveillance of Network

How to Cite:

Berkman Köselelerli, B., (2017). Yeni Medya Ortamının Yeni Kamusal Alan Olarak Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme, *Humanities Sciences (Nwsahs)*, 12(1):51-64, DOI: 10.12739/NWSA.2017.12.1.4C0216

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Liberal kurama göre kamusal alan, içerisinde yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkilerin kurulduğu, hükümet uygulamalarının kamuoyu tarafından denetlendiği bir alandır. Çünkü kamusal alanda oluşan kamuoyunun hükümetler üzerinde baskı unsuru oluşturacağı beklentisi vardır. Medya, hükümet faaliyetleri hakkında yurttaşlara enformasyon aktararak bağımsız bir tartışma platformu oluşumuna katkıda bulunabilmektedir (Curran, 1993:29).

Liberal kuram içerisinde kamusal alan, hükümet ve yurttaşlar arasında enformasyon akışını sağlayan eşitlikçi, çizgisel bir iletişim kanalı olarak görülmektedir. Eleştirel kuram ise, kamusal alanın mülkiyet ve sermaye sahiplerinin hegemonya kurmasına yardımcı bir platform haline gelişini sorgulamaktadır (Curran, 1993:36).

İktidar yapılarının topluma eşit bir biçimde dağıldığını ortaya koyan söylem, yeni medya aracılığıyla dolayımlanan 'kamusal alan' üzerinde hâkimiyet kurabilecek bir güç mekanizmasının yokluğuna işaret eder. Ancak sınıf temelli eşitsizliklerin bir görünümü olarak kamusal alanda kendine yer bulan farklı taraflar arasındaki güç ilişkileri dikkate alınması gereken bir unsurdur. Kamusal alan kapitalist düzenin ve iktidar örüntülerinin varlığını devam ettirmek üzere kanaat oluşumunun üretildiği bir ortama karşılık gelmektedir. Çalışmada yeni medyanın kamusal alan olarak kullanımı, liberal ve eleştirel yaklaşımlar çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmak istenmiştir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Tarihselin içerisinde toplumsal yaşam koşullarındaki (üretim biçimi, devlet aygıtının işleyişi, topluluk oluşumları vb.) değişimlere bağlı olarak farklı kamusal alan biçimleri ortaya çıkmıştır. Jürgen Habermas (2010a:105-114) 18. yüzyılın kamusal alanları arasında kahvehaneler, salonlar, vaaz kürsüleri, cemiyet toplantılarının yer aldığını belirtmektedir. Yurttaşlara ait toplanma ve eylem alanı olmanın yanında kamusal alanın politik tartışma ortamı olarak tanımlanmasıyla, geniş kitlelere ulaşmayı sağlayan gazete, radyo, televizyon, İnternet gibi iletişim araçları da kamusal alanlar arasında sayılmıştır. İnternet üzerinden başlatılan bir kampanyaya katılmak, bir blogda görüş ifade etmek, bir web sitesinde yer alan içeriğe yorumda bulunmak, Twitter'da içerik paylaşmak kamusal söylemi inşa eden etkinlikler olabilmektedir. Web 2.0 diye de anılan 'etkileşimsel' yeni medya ortamı sosyo-politik yaşamın yeni kamusal alanları olarak nitelendirilmektedir.

Yeni medya çalışmalarıyla birlikte irdelenen yeni kamusal alan kavramı, Habermas'ın ortaya attığı kuramdan beslenerek literatürde farklı perspektiflerle ele alınmıştır. Çalışmada yeni medyanın olanak ve kısıtlılıkları, yeni kamusal alan kavramına getirilen önermeler çerçevesinde karşılaştırmalı biçimde sunulmuş ve incelenmiştir. Yeni medyanın herkese erişim ve katılım sağlamanın önündeki engeller araçsal ortamı daha eleştirel biçimde irdeleyen teorisyenlerin yaklaşımlarında ele alınmıştır. İletişim teknolojilerinin getirdiği araçsal yenilikten ötürü yeni diye tarif edilen kamusal alanda sürdürülen eşitsizlikler eleştirel çalışmaların ortaya koyduğu argümanlar arasındadır. Çalışma eleştirel yaklaşımların sorgulayıcı yönüne vurgu yaparak ağır sahipliğinin 'öznenin' kendini ifade etme biçimleri üzerinde yaptığı yapısal belirlenime dikkat çekmektedir.

3. J. HABERMAS VE KAMUSAL ALANIN İŞLEYİŞİNE GENEL BİR BAKIŞ (J. HABERMAS AND A GENERAL PERSPECTIVE TO THE FUNCTIONING OF PUBLIC SPHERE)

Jürgen Habermas'a göre (2010a) kamusal alan yurttaşların hak taleplerini duyurduğu eleştirel tartışma ve kanaat oluşturma alanıdır. Habermas kamusal alanı herkesin erişimine açık ve eşitlikçi bir alan olarak idealize etmektedir. Habermas'ın tespitinde 18. yüzyılda ortaya çıkan burjuva kamusal alanı yurttaşların özgürce katıldıkları, ortak sorunlar etrafında akıl yürüttükleri ve böylece uzlaşmaya dayalı bir kamuoyu oluşturdıkları rasyonel müzakere alanıdır.

Habermas'a göre (2010a:25-26; 36-37) burjuva kamusal alan, 19. yy ortalarından itibaren rekabetçi kapitalizmden teknelci kapitalizme geçişle birlikte ticari ve siyasi çıkar kesimleri tarafından yönetilir hale gelmiştir. Kamusal alan homojen, kapsayıcı, tekil niteliğini kaybederek egemen kamusal alanın dışında diğer kamusal alanların olduğu parçalı ve feodal bir yapıya dönüşmüştür.

Habermas'a göre (2010b:117) basın sadece haberlerin yayılmasını sağlayan bir araç olmaktan çıkarak kamusal tartışmaya aracılık eden bir kurum haline gelmiştir. Özel çıkarların etki ve gücü nedeniyle kamusal alanın yeniden feodalleşmesi meydana gelmiş, kamusal alanın eleştirel niteliği azalmıştır.

Kamusal alanın demokrasi normlarından türediğini dile getiren Habermas, fikirlerin özgürce iletilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Habermas'a göre (2010b:118-119) kamu egemen yetkiye sahip bir otoritenin temsili kararlarına bir gönderme değildir, onun yerine otoritenin yasal gücü üzerinde tekel konuma sahip bir araçtır.

Nicholas Garnham'a göre kamusal alanın işleyişi hakkında bir fikir veren Habermas'ın kuramına yönelik birtakım eleştiriler getirilmesi mümkündür. Garnham'a göre (1992:359-360) Habermas'ın burjuva kamusal alan kavrayışında kurumsal oluşum ya da birlikler dayanışma yerine mücadeleci bireysellik üzerine inşa edilmekte, alt tabakanın kamusal alan içindeki yeri ise ihmal edilmektedir. Burjuva kamusal alanı kamusal aydınlanma peşindeki serbestçe söylem üreten entellektüeller tarafından değil, çıkar peşindeki yağmacı kapitalistler tarafından da kontrol edilebilmektedir. Ayrıca ev halkının ve ekonomik meselelerin kamusal alandan dışlanması yanında, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve üretim ilişkileri içerisindeki demokratik hesap verilebilirlik sorunsalı baskı altına almıştır. Garnham'a göre (1992:360) Habermas'ın rasyonel akla dayalı kamusal alan modeli, çoğulcu kamusal alanı teorileştirmeyi başarısız kılmıştır. Uzlaşmaz ve bölünmüş politik konular arasında devam eden mücadele ihtiyacı görmezden gelinmiştir.

Garnham'a göre (1992:359-360), kamusal söylem için bir kural olarak geliştirilen Habermas'ın iletişimsel eylem modeli uzlaşmaya doğru ilerlemeyen diğer iletişim biçimlerini ihmal etmektedir. Garnham'a göre (1992: 360-361) Habermas'ın kamusal alan kuramı kamusal kitle iletişiminin pratik ve kurumları ile demokratik pratik ve kurumlar arasındaki çözünmez bağıntıya odaklanmaktadır. Bu model yüz yüze iletişimden dolayımlanmış iletişime doğru esaslı bir ideal geçişi barındırır. Habermas kamusal alanı devlet ve piyasadan ayırmakta, böylece sorunsalı oligopolistik kapitalist piyasanın gelişimine ve modern müdahaleci refah devletinin gelişimine dayalı olan kamusal söyleme taşımaktadır.

Habermas'a göre kamusal alan piyasa ilişkileri alanı değil, tartışmak ve müzakere etmek üzere biraraya gelmiş kişilerin söylemsel

ilişkiler alanıdır. Habermas'ın kamusal alan fikri ortak çıkar etrafında meseleleri tartışmak üzere özel kişilerin toplanmasıyla oluşmuştur. Habermas'ın belirttiği gibi sadece geç 19yy. ve 20.yy'da değil, başlangıcından beri birbiriyle yarışan kamular mevcuttur (Fraser, 1992:116). Fraser'a göre (1992:117-118), Habermas'ın burjuva eril kamusal alan kavrayışında dört varsayımdan hareket edilir:

- Taraflar arasında müzakere eşitlermiş gibi sayılarak gerçekleşir.
- Çoğul kamular yerine kapsayıcı tekil bir kamunun varlığı kabul edilir.
- Özel çıkarlar ve meseleler yerine ortak iyi hakkında müzakere edilir.
- Kamusal alan sivil toplum ve devlet arasında bir ayrımı gerektirir.

Habermas'ın burjuva kamusal alan kavrayışı herkesin erişimine açık olduğunu iddia eder, Fraser ise (1992:118) aslında bu tam erişilebilirliğin gerçekleşmediğini vurgulamaktadır. Fraser, her sınıftan kadınların, farklı etnik grupların ve mülk sahibi olmayan alt tabaka erkeklerin resmi politik katılımdan dışlandığını ileri sürmektedir. Kamusal alanda cinsiyete, ırka ve mülke dayalı dışlamalar gerçekleşebilmektedir. Burjuva kamusal alan kavrayışında toplumsal eşitlik kamusal alana katılım için gerekli bir koşul değildir. Ancak toplumsal eşitsizlik kapsayıcı kamusal alanın varlığını ve söylemsel etkileşimi bozabilmektedir (Fraser, 1992:121). Habermas burjuva kamusal alan kavrayışının tekil niteliğine vurgu yapmıştır. Oysa Fraser'a göre (1992:122) tekil ve kapsayıcı bir kamu yerine çoğul kamular tabakalaşmış veya eşitlikçi çok kültürlü toplumlarda bulunmaktadır. Tabakalaşmış toplumlar, temel kurumsal çerçevenin hakim yapısal ilişkilerde eşitsiz toplumsal gruplar ürettiği toplumlardır. Bu toplumlarda tartışma ve müzakere süreçlerine tam katılım denkliği olası ulaşılabilir bir durum değildir.

Alt tabaka karşıt kamuların çoğalması söylemsel mücadelenin genişlemesi anlamına geldiği için tabakalaşmış toplumlarda bu olumlu bir gelişmedir (Fraser, 1992:124). Eşitlikçi toplumlar sınıfsız cinsiyet ve ırk ayrımının olmadığı toplumlardır. Bu tip toplumlar birlik oluşumlarına ve ifade özgürlüğüne izin vermektedirler, farklı değer, kimlik ve kültüre sahip toplumsal gruplar barındırırlar. Bu tip toplumlarda çoğul kamular söz konusudur, ancak tabakalaşmış toplumlara göre kamusal alana katılım daha eşitlikçidir (Fraser, 1992:125).

Fraser'a göre (1992:126-128) kamusal alanlar söylemsel kamuoyunun oluştuğu alanlardır, aynı zamanda toplumsal kimliklerin dolaşıma girdiği alanlardır. Kamusal alana katılım kişinin sesini duyurduğu, kültürel kimliğini ifade ettiği veya inşa ettiği ortam anlamına gelmektedir. Tabakalaşmış toplumlarda alt karşıt kamular egemen kamular ile mücadeleciler bir ilişki içindedirler. Fraser, demokratik kamusal alan için katılım eşitliğinin önemli olduğuna dikkat çekmektedir, bu kapsamda katılım eşitliğinin önkoşulu ise sosyo-ekonomik eşitliktir.

Fraser'a göre (1992:134) demokratik kamusal alanın işlevi sivil toplum ve devlet ayrımını gerektirir. Fraser'a göre kamusal alan devlete ait resmi bir alan değildir, hükümet dışı söylemsel kamuoyunun oluşumu resmi olmayarak işlemekte ve devlete karşı bir denge unsuru olarak hizmet görmektedir. Fraser (1992:137) kamusal alanda toplumsal eşitsizliklerin ortadan kalkmış olmasına dikkat çekmektedir. Fraser'a göre tabakalaşmış veya eşitlikçi toplumlarda tekil kapsayıcı bir kamusal alan yerine çoğul kamuların olması gerekmektedir. Güçlü (egemen) veya zayıf (alt karşıt) kamuların biraradalığı önem taşımaktadır. Habermas'ın kavrayışında

dışlayıcı unsurların ihmal edildiğini dile getiren Fraser kamusal alanda farklı aidiyetlere yönelik dışlayıcılığın olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Habermas'a göre kamusal alan içerisinde kamuoyunun şekillendirelebildiği toplumsal hayat alanıdır ve modern kamusal alan ticarileşme güçleri ve şirket holdingleri tarafından tehlike altındadır. Habermas'ın bu öngürüsü yeni medya aracılığıyla dolayımlanan kamusal alan biçimleri için de geçerlidir, ticari çıkarlar rasyonel uzlaşmacı bir kamu söyleminin var oluşunu engellemektedir.

4. YENİ KAMUSAL ALAN TARTIŞMALARI EKSENİNDE YENİ MEDYA (ARGUMENTS ON NEW PUBLIC SPHERE IN THE PIVOTAL OF NEW MEDIA)

Habermas'ın kamusal alan kavramını 'İnternet', diğer bir deyişle kitlesel bir iletişim aracı dolayımında inceleyen Volkmer (2003); Friedland, Hove, Rojas (2006); Trenz (2009) yaklaşımlarında İnternet'i yöneten-yönetilen arasında politik söylemin dolaşıma girdiği ve demokrasinin işlediği bir kamusal alan olarak değerlendirmişlerdir. Castells (2008) de benzer bir biçimde, iletişim ağlarını fikirlerin dolaşıma girdiği bir kamusal alan olarak değerlendirmektedir ve teorisyene göre bu yapılanma küresel ölçekte etkileşimsel bir niteliğe sahiptir. Ancak Castells'in görüşü kapitalist üretim biçimi üzerinde yükselen iktidar ilişkilerini ve gücün deneyimlenme tarzını açıklamada yetersizdir. Kapitalist politikaların, hakim iktidar yapılarının, sermaye ve gücün kullanımının kamusal alanı şekillendirdiği gerçeği dikkate alınmamaktadır. Sadece yöneten-yönetilen şeklinde genel bir kategorileştirme yapmanın, ağ yapılanmasını ve toplumsal ilişkileri anlamak açısından kısıtlı bir ölçüt olduğu söylenebilir.

Kamusal alanı yeni iletişim teknolojilerinin biçimlendirdiğini söyleyerek teknolojik belirlenimci bir bakış sunan Ingrid Volkmer (2003:13) İnternet'in merkezileşmiş, sansürü ve eşik bekçilerini devre dışı bırakan, karşılıklı etkileşime dayalı, küresel ölçekte bir kamusal alan yarattığını ileri sürmektedir. Volkmer'e göre İnternet ortamında yalıtık olmayan ama birbirinden farklılaşmış iç içe mikro kamusal alanlar mevcuttur. Bu mikro düzeydeki alanlarda görüş açısından kutuplaşmış farklı kesimler mesaj iletimi gerçekleştirebilmektedirler.

Lewis A. Friedland, Thomas Hove ve Hernando Rojas (2006) çalışmalarında Habermas'ın ele aldığı kamusal alan kavramını yeni medya temelinde yeniden incelemişlerdir. Friedland, Hove ve Rojas yaptıkları değerlendirmede Habermas'ın politik sistem, sivil toplum ve medya sistemini kapsayan kamusal alan tanımının dönüştüğünü ifade etmektedirler. Yazarlara göre günümüz kamusal alanı küresel ağ etrafında örülü iletişimsel etkinliği arttıran bir kapasiteye sahiptir. Yeni medya Habermas'ın kamusal alanın koşulu olarak gördüğü bağımsızlık ve kendi kendine yönetim (self-regulation) gibi olanakların gerçekleştiği bir yapılanmadır (Friedland, Hove ve Rojas, 2006:18).

Friedland, Hove ve Rojas (2006:20-21) geleneksel medyada hakim görüşlerin dolaşıma girdiğini, yeni medyada ise alternatif söylemlerin görünürlüğünün arttığını ifade etmektedirler. Yazarlara göre geleneksel medyanın gündem belirleme gücü aşınırken yeni medya bu rolü üstlenmiştir. Bireyler ağlardan oluşan bu yeni kamusal alanda daha çok politik etkinliğe ve kamu söylemine katılabilmektedirler. Yeni kamusal alanda bireyler pasif bir enformasyon alıcısı ve dolayımlayıcısı değil, aynı zamanda hem bir konuşmacı hem bir dinleyicidir. Bireyler kendi kendine enformasyon toplayabilmekte, paylaşabilmekte ve örgütleyebilmektedirler.

Friedland, Hove ve Rojas'a göre (2006:20-21; 23-24) hükümet dışı kuruluşlar, piyasa dışı aktörler geri bildirim (feedback) yoluyla yeni kamusal alanda tartışmakta ve serbestçe argüman ileri sürmektedirler. Yeni medya birey ve topluluklara piyasanın dışında etkinlikte bulunma fırsatı yanında daha fazla sosyalleşme, çözülmüş hiyerarşiler ve birbiriyle içi içe geçmiş bağlantılılıklar sunmaktadır.

Manuel Castells de kamusal alanı görüş, fikir ve tasarıların temsil edildiği etkileşimsel bir iletişim alanı olarak ele almaktadır. Castells'e göre (2008:78-79) etkileşimsel etkinlik (eylemcilik) günümüzde ağ formunda ve küresel ölçekte. Küresel iletişim ağları kamusal alanda yürütülen tartışma etkinliğini ulusal ölçekten küresel ölçeye taşımakta, yeni kamusal alanı biçimlendiren bir rol üstlenmektedir. Hükümet ve sivil toplum arasındaki ilişki ve etkileşim ağ formundaki kamusal alan aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Castells'e göre iletişim ağları kamusal alanın bir tamamlayıcısıdır.

Castells'e göre (2008:83-84) kamusal alanda yürütülen politik tartışma karar alıcıları etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Sivil toplumun ana bileşeni kamusal alan iktidar yapıları tarafından engellendiğinde temsil sistemi ve karar alma süreçleri krize girecektir. Politik sistemi dönüştürecek, sosyal değişimi sağlayacak değer paylaşımı ve anlam üretimi kamusal alanda gerçekleşmektedir. Devlet dışı aktörlerin (yurttaşlar, sivil toplum oluşumları, çıkar grupları vb.) kamusal alandaki etkinliği kamusal bilinci geliştirmekte, politik tartışmaya öncülük etmekte, yöneticilere taleplerin duyurulmasını sağlamakta ve böylece politika yapımına etki etmektedir.

Castells'in teknolojik belirlemci bakışının diğer liberal kuramcılardan farklılaşan bir yönü bulunmaktadır. Castells (2008:86) sadece yeni medyanın bir araç olarak sunduğu yeteneklerin değil, toplulukların yeni medyayı kullanarak oluşturduğu örgütlenme kapasitesinin de kamusal alanı biçimlendirdiğini ifade etmektedir. Ancak Castells yeni medya sahipliğinin kamusal alanı nasıl çerçevelendiğini açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Hans-Jörg Trenz (2009:33) yeni iletişim teknolojilerinin kamusal alanın sınırlarını yeniden tanımladığını ve dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Yeni medya politik iletişime yeni bir temsili düzen getirerek katkı sağlamakta, kamusal alanın özgürleşimci, katılımcı ve etkileşimci yönlerini güçlendirmektedir. Trenz'e göre (2009:35-37) geleneksel medyada yukarıdan aşağıya hiyerarşik biçimde seçili az bir insan temsil edilmekte iken, yeni medyada herkes politik sürece ve problem çözümüne katılabilmektedir. Teknoloji temelli yeni kamusal alanda özerk bireyler serbest bağlantılılık içerisinde kolektif değer üretiminde bulunabilmektedirler. Trenz (2009:44-45) yeni medyanın çeşitlilik sağladığını ve iktidar olmayanlara da kendi kendine yönetim olanağı getiren bir temsil anlayışı sunduğunu ileri sürmektedir. Trenz, yeni medyanın demokratik bir yapıda kamusal alanın oluşumunu desteklediğini belirtmektedir.

Zizi Papacharissi (2002), (2009); Colin Sparks (2001), (2004); Peter Dahlgren (2001), (2005); Kevin Robins ve Frank Webster (2006) İnternet'in kamusal alan niteliğini görece eleştirel bir perspektif içerisinde ele almışlardır. Zizi Papacharissi (2002:19-20) yeni iletişim teknolojilerinin kapitalist üretim çağında inşa edilen araçlar olduğuna dikkat çekmektedir. Papacharissi, iletişim teknolojilerinin yeni bir politik kültür yaratmaktan ziyade statükoya eklemeliğini belirtmektedir. Yeni kamusal alan toplumsal eşitsizlikleri ortadan

kaldırır mı sorusuna verdiği karşılık ise 'gerçek hayatta gerçekleştiremediğimizi sanal alanda nasıl gerçekleştireceğiz' şeklindedir.

Papacharissi (2002:21-22) sanal ortamda enformasyona hızlı ve ucuz erişimin politik tartışmaya katılımı kolaylaştıracağını ancak bunun demokrasiyi geliştirmeye yetmeyeceğini belirtmektedir. Çoklu kamuların varlığı sağlıklı bir demokrasiyi açığa çıkaracaktır ancak sanal ortamda ana akım politik söylem haricinde karşıt kamular yer almalıdır. Öte yandan Papacharissi'ye göre ticarileşmenin vardığı boyut yeni iletişim teknolojilerinin bağımsız ve demokratik niteliğini tehdit etmektedir.

Teorisyen ayrıca, kamusal mekan ve kamusal alan arasında belirgin bir ayrıma gider. Kamusal mekan politik müzakere için gerekli ortamı ifade ederken, kamusal alan görüş alışverişinin gerçekleştiği politik tartışmayı içermektedir. Papacharissi (2002:11) günümüzde sanal ortamın kamusal alan olarak değil, sadece kamusal bir mekan olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Papacharissi'ye göre toplumsal kesimler tarafından toplumsal hareketlerin dinamiklerini taşıyan sanal bir kamusal alan yaratılmalıdır.

Yeni kamusal alan tartışmaları, temsili demokrasi ve kapitalist piyasa modeli ile yönetilen toplumlarda söylemin dolaşımında yeni medyanın rolünü izah etmeye çalışmaktadır. Papacharissi'ye göre (2009:235) yeni medya aracılığıyla yurttaşlar arasında bağ kurma, hem küresel hem yerel ölçekte sınırları aşabilen müzakereci iletişimin karşılıklılığını ifade etmektedir. Biçimsiz, parçalı ve az bir kitle tarafından yönetilen çevrimiçi politik tartışma Habermas'ın rasyonel uzlaşma idealinden daha farklı bir yaşanabilirlik içermektedir. Politik müzakere sadece karşılıklılık ve güven esasına dayalı karakterize edildiğinde politik katılımı açığa çıkarabilir. Papacharissi (2009:236) çevrimiçi mekanın ticarileşmesi derken İnternet'in, piyasanın kâr yapmadaki itici gücüne ve yatkinliğine işaret etmektedir. Tircarileşme eğilimi İnternet'in demokratik potansiyelini kısıtlayabilmektedir. Papacharissi kamusal mekanın kamusal tartışmayı arttırdığını vurgularken, kamusal alanın demokrasinin gelişimine katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla teknoloji ortak mekan üretmekte ancak ortaklıklar inşa etmemektedir.

Enformasyona erişim, iletişimin karşılıklılığını ve sanal mekanın ticarileşmesi çevrimiçi medya tarafından üretilen toplumsal ve politik sermayeyi etkilemektedir. İnternet ve dijital teknolojiler kamusal alanı değil, bir kamusal mekanı desteklemektedir. Enformasyona erişim politik gündemi şekillendiren politik elitlere ulaşmak ya da bu elitler için seçmenlerle doğrudan iletişim kurmak olarak anlaşılabilir. Çevrimiçi medya yurttaş ve yönetim arasında bağ kurarak ve karşılıklı iletişime etkileşimsel özellikler sağlayarak izin verir. Ancak enformasyona erişim politik katılımın artacağı anlamına gelmez ve yeni medya ortamında inşa edilen kamusal alan sanal olmayan kamusal alanın ırk, cinsiyet ve sınıf eşitsizliklerini yeniden üretmektedir (Papacharissi, 2009:234-235).

Geleneksel medya ve yeni medya aracılığıyla yükselen kamusal alanda temsil pratiklerini kısıtlayan unsurlar söz konusudur. Colin Sparks yeni kamusal alana ilişkin değerlendirmesinde, özellikle İnternet'in geleneksel medyanın kısıtlılıklarını aşma vaadine yer vermektedir. Sparks'a göre (2001:78) devlet sansürü, piyasa hakimiyeti, sahiplik yoğunlaşması, reklam sektörüne bağımlılık gibi yapısal unsurlar kamusal alana çeşitli kısıtlılık getiren yapılanmalardır. Mevcut medya üst toplumsal tabakayı korumaktayken, ekonomik sebeplerden ötürü yoksul

olanları dışlamaktadır. Hakim medyada kâr etme odaklı işleyiş nedeniyle kamusal erişim oldukça az olabilmektedir. Örneğin uluslararası haber akışı elit devletler ve gruplar tarafından yönetilmektedir. Bu tür yapılanmalar geleneksel medya aracılığıyla dolaymlanan kamusal alanın işleyişini etkileyebilmektedir.

Sparks İnternet'in kamusal alanın işleyişine sunduğu çözüm ve olanakları tartışmıştır, teorisyene göre İnternet ortamında iletişim modeli karşılıklı etkileşime (interactive) dayalıdır. İnternet demokrasinin daha katılımcı biçimlerinin açığa çıkmasına yönelik bir ortam sağlamaktadır. Çünkü ağ sistemi bilginin değişimine dayanmaktadır, rasyonel politik tartışmanın karakteristiği olan söylemsel pratik buna uygun gelmektedir. İnternet ortamında bilginin örgütlenmesi ve dağıtılması kolaylaşmaktadır (2001:80).

Eleştirel yaklaşıma göre İnternet küresel kamusal alanın temsil pratiği açısından dışlayıcı bir özellik taşıyabilmektedir. Sparks (2001: 83-85) teknolojik alt yapıya sahip devletlerin varlığını küresel bir kamusal alanın oluşma koşulu olarak görmektedir. Bireysel düzeyde ise o teknolojiyi satın alacak ekonomik güce ve aracı kullanma becerisine eşit bir biçimde herkesin ulaşması gerekliliğine vurgu yapar.

Sparks'a göre (2001:86-89) küresel bir kamusal alanın yayılması için sadece teknolojiye değil, ortak bir iletişim diline ihtiyaç vardır. İnternet dış dünya hakkında daha fazla bilmeye, görüşleri dile getirmeye, tartışılana dinlemeye, karar alma sürecine katılmaya izin veren bir araç olarak klasik eski dönem uygarlığıyla karşılaştırıldığında rakipsiz bir teknoloji olanağıdır. Ancak bu araçsal ortamdaki bilgi ve tartışma bolluğuna, uluslararası niteliğe rağmen eski ve yeni medya farklı sesleri ve görüşleri dışlayan kısıtlılıklara sahiptir, söz konusu kısıtlılıklar aşılmadığında küresel bir kamusal alandan söz edilemez. Sparks'a göre (2001:82-83) zengin ve yoksul arasındaki ayrım gibi gelişmiş ve az gelişmiş ülke arasındaki uçurum küresel kamusal alanın oluşumunu olumsuz etkileyebilmektedir.

Sparks yeni medyanın herkese eşit erişim ve katılım sağlayan demokratik bir kamusal alan sunduğu yönündeki liberal savunuyu eleştirmektedir. Sparks (2004:21-22), yeni medya aracılığıyla enformasyona erişimin arttığını kabul etmekle beraber her kesimin teknoloji üretimini gerçekleştiremediğini belirtmektedir. Çünkü teknoloji üretimi için sermaye sahibi devlet veya devlet dışı aktörlere ihtiyaç vardır. Sparks (2004:19) bu nedenle, yeni medyayı seçkinler arasında iletişimi sağlayan bir araç olarak değerlendirmektedir. Yeni medyadan fayda sağlayanlar büyük ve güçlü devletler ile şirketlerdir. Güç ve refah eşitsizliği küresel iletişimin temel özelliklerindedir.

Kamusal alanın toplumun tüm yurttaşları için erişilebilir olduğunu iddia eden savunuya dayanması sorunlu bir argümandır. Yeni kamusal alan tartışmaları medya politikası ve ekonomisi, sahiplik ve kontrol, piyasa gücünün etkinliği vb. gibi belirleyenleri de gündeme getirmektedir. Peter Dahlgren'e göre (2001:36) kamusal alan sadece medya kuruluşlarında değil, yurttaşlar arasındaki etkileşimde de kendini göstermekte ve bu etkileşim toplumsal hiyerarşiden, ekonomiden, çalışma koşullarından, refah ve eğitimden kopuk değildir.

Dahlgren'e göre (2001:37) kamusal alan tek başına demokrasiyi garantilemez, bu gereklidir, fakat yeterli bir unsur değildir (2001:37). Kitle medyası ve İnternet gibi etkileşimsel medya modern dünyada kamusal alanın inşa edilmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Kamusal alan bir

mekan olarak incelenmek istendiğinde, bir başka önemli yapılanma olan piyasa ile ilişkisine bakılmalıdır.

Dahlgren'e göre (2001:38-39) medyayı biçimlendiren ekonomi politiğin hali hazırda verili kurumsal etkenlerine rağmen, piyasanın tahakkümünden ayrılmış ve arındırılmış bir kamusal alan için mekan olma niteliğini sürdürmek zor hale gelmiştir. TV veya başka bir kitlesel araca dayalı gerçek bir kamusal alan yoktur. Çünkü İnternet ve iletişim teknolojileri sadece yatırım alanı değil, aynı zamanda finans aktörleri ve zincir şirketler gibi güç odaklarına bağlı olan teknolojilerdir (2001:49).

İnternet ortamında kamusal alan piyasa tarafından işgal edilen mekana kıyasla daha küçüktür. Yapısal kısıtlılıklara rağmen, İnternet kamusal alana olumlu katkı yapmaktadır, ağın kullanıcılarına katılacakları iletişimsel bir mekan sağlamaktadır, aynı zamanda web siteleri, haber grupları, sohbet odaları, ağları vb. başlatarak kolektif bir biçimde yeni mekanlar üretmeye izin vermektedir. İnternet içeriğindeki üst metin (hyper text) yapısı ve linkler genişleyen öznelarasılığa, farklı iletişimsel mekanlar arasında serbestçe geçiş yapma kapasitesine izin verebilmektedir (Dahlgren, 2001:50-51). İnternet kamusal alanın çokluluğuna katkı yapmakta, birçok kişiye kamusal mekana girme fırsatı sunmaktadır. İnternet politik hayatı dönüştürmüyor gibi gözükmesine rağmen kamusal alanı genişletme kapasitesine sahiptir, diğer bir deyişle yeni kamusal mekanlar-alternatif kamusal alanlar-geliştirmeye izin vermektedir (Dahlgren, 2001:51-52).

Dahlgren, kamusal alanı enformasyon ve söylemin dolaşıma girdiği diyalektik bir iletişim alanı olarak kabul ederek teorisiyle teknolojik belirlenimci bakıştan farklılaşmaktadır. Dahlgren (2005:148-149) yeni kamusal alanı, etkileşimsel boyutunun yanında yapısal ve temsil boyutları ile inceleyerek kavramsallaştırmaktadır. Yapısal boyut iletişim özgürlüğü alanını çevreleyen medya sahipliğini, kontrol mekanizmalarını ve kurumsal işleyişi içermektedir. Çünkü ağ yapılanmasındaki sahiplik olgusu Dahlgren'e göre, enformasyon üretme ve kendini ifade etme biçimleri önünde bir engel teşkil edebilmektedir. Yeni kamusal alanın temsil boyutu ise farklı görüşleri, ideolojik eğilimleri taşıyan medya çıktılarını tanımlamaktadır. Bu noktada kastedilen birbirinden farklı görüşlere sahip çoğul/karşıt kamuların yeni medyada yer alabildiğidir. Etkileşimsel boyut, söylemsel iletişim ve müzakere alanını ifade etmektedir. Yurttaşların medya çıktılarını nasıl yorumladığı, nasıl kullandığı ise etkileşimsel boyutu oluşturmaktadır.

Dahlgren'e göre (2005:148-149), gündelik hayatın mikro alanlarına bile medyada üretilen içeriklerin anlam döngüsü sızabilmektedir. Karşıt/muhalif kamusal alanların varlığına vurgu yapan Dahlgren, Habermas'ın burjuva kamusal alanında şekillendiği varsayılan müzakereden farklı bir görüş ortaya koymaktadır. Homojen/tekil bir kamusal alan ne gerçek hayatta ne sanal ortamda mevcut olmayıp farklı sosyal ve kültürel grupların katılımına açıktır. Dahlgren'in kavrayışında yeni katılımcı yurttaş, yeni medya aracılığıyla enformasyon ve deneyim paylaşma, kimlik oluşturma, kamuoyuna etkide bulunma, kampanya veya boykot düzenleme gibi bir dizi etkinlikte bulunabilmektedir.

İletişim teknolojilerini kontrol eden sahiplik yapısının yol açtığı yapılanmalar eleştirel yaklaşımda belirgin bir vurgu olarak yer bulmaktadır. Kevin Robins ve Frank Webster'e göre (2006:93-95) demokratik müzakerecinin gerçekleştireceği kamusal ortamı sunması beklenen yeni medya, kitleleri kontrol etme aracı haline dönüşmüştür. Teknoloji dolaylı

kamusal alanda rızanın üretimi ile sağlanan amaç; iletişim etkinliğini merkezileştirmek, iletişim akışının gerçekleştiği mekanı sınırlandırmak, yeni medyayı resmi iletişim aracına dönüştürmek, toplumsal ve politik kontrol elde etmektir. Kamuoyu ve kamusal alan propaganda, sansür, halkla ilişkiler faaliyetleri, reklam ve imaj üretimi, kamuoyu yoklamaları, haber ve program üretimi gibi yöntemler ile teknik bir biçimde manipüle edilmektedir.

Robins ve Webster'e göre (2006:93-95) kontrol ve güç mücadelesi, enformasyon kaynakları ile enformasyon kanallarının sömürülmesi ile ilgilidir. Kontrol yapı ve mekanizmalar (araçlar ve kurumlar) modern hayata dayatılan kaçınılmaz süreçlerdir. İletişim ve enformasyon kaynakları üzerindeki sömürü, endüstriyel kapitalist rekabeti ve ekonomik büyümeyi teşvik etme amacıyla yapılmaktadır. İletişim teknolojileri güç yapılarının merkezileşmesini sağlayacak roller üstlenmektedir. Robins ve Webster yeni medyadaki içerik üretimini ağın sahipliğini dikkate alarak incelemişlerdir. Dolayısıyla yeni medya aracılığıyla dolaymlanan kamusal alanın işleyişi yapısal kısıtlılıklara maruz kalabilmektedir.

5. YENİ KAMUSAL ALANIN KONTROL VE DENETİM MEKANİZMALARI (CONTROLLING AND SURVEILLANCE INSTRUMENTS OF NEW PUBLIC SPHERE)

Yeni medya ortamı yöneten ve yönetilen kesim arasında bir söylem mübadelesine aracılık etmektedir, ancak söz konusu bu kamusal alan niteliği sorgulamaya açıktır. Yurttaşlar yönetici sınıfa sesini duyurabilmek ve taleplerini iletebilmek üzere yeni medyanın sağladığı bu araçsal ortamdan yararlanmaktadırlar. Ancak iktidar yapıları ve sermaye sahipleri tarafından yurttaşların politik görüşlerini iletmelerine ilişkin temsil pratiği kısıtlanabilmektedir. İktidar yapıları muhalif sesleri baskı altına almak veya bilgi akışını kesmek üzere Twitter, Facebook gibi sosyal ağları kapatabilmektedir. Sosyal ağların teknik alt yapısını üreten şirketler ise devletlerin istihbarat örgütleri ile işbirliği yapabilmekte, kullanıcı hesaplarını kapatabilmektedirler. Twitter Şeffaflık Raporu'nda ¹ 2015 yılı içerisinde Türkiye'nin erişim engelleme talebi en çok olan ülke olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin talebine göre Twitter şirketi tarafından erişime engellenen hesap sayısı 414, erişime engellenen tweet sayısı 3003'tür. Facebook Hükümet Talepleri Raporu'nda ² ise Haziran-Aralık 2015 dönem aralığında 2078 kadar içeriğin Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun (BTK) talebiyle kaldırıldığı duyurulmuştur.

Yeni medya ortamında müzakere yolu ile kamuoyu oluşumu kamusal alanın gereklilikleri olarak tarif edilmektedir. Yeni medyaya katılımın herkesin erişimine açık olması, her koşulda bir katılımı gerçekleştirdiği anlamına gelmemektedir. Fulya Şen'e göre (2014:152-153) mesaj ve takipçi sayısı gibi nicel veriler doğrultusunda kullanıcı katılımının kendisi bir veri olarak alındığında anlamlı olsa da, asıl değer karar alma süreçlerinde yaratılan etkidir. Karar alma süreçlerine dahil olmayan katılım sadece görünüşte bir katılımdır. İfade özgürlüğü temelinde kamuoyu oluşumunu sağlayacak bir kamusal tartışma forumu, tüm yorumları açık bir şekilde göstermeli ve yönetimin geri bildirimlerini içermelidir. Önemli olan bu iletişim araçlarının sınıfsal eşitliği sağlayacak, farklı

¹ Twitter Transparency Turkey Report, July to December 2015, <https://transparency.twitter.com/country/tr>, Erişim Tarihi: 29.04.2016.

² Facebook Government Requests Turkey Report, July to December 2015, <https://govtrequests.facebook.com/country/Turkey/2015-H2/>, Erişim Tarihi: 29.04.2016.

kimliklerin temsil pratiğini, yurttaşların siyasal kararlara katılımını arttıracak şekilde kullanılmalıdır.

Andrew L. Saphiro'ya göre (2002:190) yeni medya kullanıcılarına ağda hangi sosyal ortamlara girileceği, hangi içeriğin dağıtılacağı, politik fikirlere nasıl ulaşılacağı vb. konularda daha fazla kontrol olanağı vermiştir. Saphiro yeni medya alanındaki teknolojik gelişmeleri 'kontrol devrimi' olarak nitelendirmektedir. Ancak bu yaklaşım ağın sahiplerinin enformasyon akışı üzerindeki kısıtlama, takip ve denetimlerini görmezden gelmektedir. Örneğin ABD'de CIA gibi istihbarat kurumları tarafından Twitter içerikleri sıklıkla takip altına alınmıştır. ABD'nin oluşturduğu istihbarat komisyonlarında günlük yaklaşık 5 milyon tweet takip edilerek uzmanlar tarafından çevrilmektedir.³

Otoriter rejimlerde yeni medya alanına müdahale ve yönlendirmelerin arttığı görülmektedir. Örneğin Çin, Suudi Arabistan, İran gibi ülkelerde İnternet ortamı sansür ve filtreme uygulamalarıyla kontrol altına alınmaktadır. İran, sitelere yasak getirerek İnternet sansürü uygulamanın dışında bir adım öteye gitmiş ve kendine özel İnternet kurma çalışmalarını hızlandırmıştır. İran, ayırdığı 1 milyar dolarlık bütçe ile Windows yerine geçecek işletim sistemi çıkararak yeni bir filtreleme getireceğini bildirmiştir.⁴

Otoriter rejimlerin hakim olduğu ülkelerde ana akım geleneksel medyada eleştirel görüş ve ifadelerin yeterli düzeyde yer almamasından ötürü İnternet kullanıcıları açısından yeni medya alternatif bir iletişim ağı olarak kullanılmaktadır. Yeni medya ortamının iddia edilen 'yeni kamusal alanı' iktidar yapılarının ve sermaye sahiplerinin kontrol girişimleriyle eşitsizliklerin sürdüğü ve hiyerarşinin örtük olarak devam ettiği bir alandır. Van Dijk'a göre (2016:202-208) İnternet'te sınırları aşan enformasyon ve iletişim akışlarını yönetmek için hükümetler, teknolojik donanım ve yazılım üreten piyasa aktörlerinden yardım isteyerek dolaylı kontrol sağlamaktadırlar. Van Dijk İnternet'in kullanıcı tarafından kontrol edilen yapısını, kurumsal, hükümet ve özel şirketlerin kontrolü altında bir yapıya dönüştürme potansiyeline değinmektedir. Ağ sistemindeki merkezîyetçi ve hiyerarşik yapılanma Van Dijk'ın iletişim akışında hükümet ve şirketlerin rolünü çözümleyen argümanında belirtilmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER (CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS)

Görüldüğü üzere teorisyenlerin değerlendirmeleri yeni kamusal alana olumlu veya olumsuz yaklaşan bir farklılaşma içerisinde literatürde yer almaktadır. İletişime liberal yaklaşan söylem yeni iletişim teknolojilerinin gelişimini iyimser karşılamakta, yeni kamusal alanın politik tartışmayı ve katılımı arttırdığını, serbest ifade biçimlerini ve yurttaş aktivitesini teşvik ettiğini, demokratikleşmeye öncü olduğunu ileri sürmektedir. Eleştirel çalışmalar ise yeni kamusal alanda üretilen egemen sınıfa ait söylemin ideolojik tahakkümüne dikkat çekerek demokratikleşmeyi garantilemediğini vurgulamaktadır. Eleştirel perspektifte egemen sınıfın güç ilişkilerini yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla yeni kamusal alanda nasıl yeniden ürettiği sorgulanmaktadır.

³ CIA Günde 5 Milyon Tweet Okuyor, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25294997/>, Erişim Tarihi: 12.10.2016.

⁴ İran'dan Helal İnternet İçin Dev Filtre Atağı, http://www.radikal.com.tr/dunya/irandan_helal_internet_icin_dev_filtre_atagi-1051001, Erişim Tarihi: 12.10.2016.

Yeni kamusal alan tartışmalarında, yeni medyanın merkeziyetsizleşmeyi sağladığı, hiyerarşik ilişkileri çözdüğü ve aracı birimleri ortadan kaldırdığı şeklinde bir olumlayıcı eğilim bulunmaktadır. Teknolojik belirlenimci bu eğilim yeni medyanın gücü ağı gerçek kullanıcıya aktardığını, bireylere enformasyonu hem tüketme hem üretim olanağı verdiğini dile getirmektedir. Ağ yapılanmasında dolaşıma giren enformasyon ticari kaygılarla küresel şirketlerin yönlendirmesinde bir meta haline dönüşebilmektedir. Ayrıca demokratik olmayan rejimlerde, karşıt kamular tarafından dolaşıma giren içerik takibe alınmakta, kontrol edilerek istenildiğinde engellenebilmektedir. Yeni medyada yükselen çatışma veya uzlaşma yönlü kamusal müzakere süreçleri sınırsız özgürlükler alanı olmayıp güç ilişkilerinin sürdürüldüğü mecralar olarak işleyebilmektedir.

Öte yandan yeni medya aracılığıyla enformasyona erişim ve onun dağıtılması Habermas'ın kamusal alan idealindeki gibi bir toplum uzlaşmasını ifade etmeyebilir. Yeni medyanın zaman ve mekan kısıtlanmasına getirdiği kolaylığa ve söylemsel etkileşime izin veren araçsal yeteneğine rağmen, ağ sistemindeki iletişim akışı sorunsuz gerçekleşmemektedir. Yeni medyada temsil edilen geçici ve sabit olmayan anlık kimlikler tartışma ve müzakere süreçleri açısından belirsiz, hatta kaygan bir zemin oluşturabilmektedir. Yeni medya ortamında kimliğin inşası bağlantılılığın kopuk ve süreksiz olduğu çelişkili söylem örüntülerini beraberinde taşımaktadır.

Yeni medya aracılığıyla üretilen söylem, karar alma süreçlerine dahil olduğu ölçüde gerçek bir kamusal alanın varlığından söz edilebilir. Ekonomi politik sistemin egemen güçlerinin baskısı altında işleyen bir kamusal alan bütün toplumsal kesimleri kapsayacak biçimde eşitlikçi olma niteliğinden uzaktır. Bu bağlamda eleştirel teorisyenlerin sınıf temelli eşitsizliklerin yeni medya ortamında sürdürüldüğü yönündeki görüşü dikkate değer bir katkıdır. Yeni medya bireyler ve topluluk oluşumları için küresel düzeyde, mobilize, etkileşimli, eşzamanlı görüş ortaya koyma olanağı sağlamakla birlikte, kamusal alanda söylem inşası ekonomi politik sistemin yapısal kısıtlanmalarından bağımsız olarak gerçekleşmemektedir. Yeni medya ortamında örtük biçimde var olan eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini ele alan çalışmalar, ağ yapılanmasındaki kamusal alanın ve iletişim akışının irdelenmesinde 'toplumsal bağlamı' açıklayan bir bakış ortaya koymuş olacaktırlar.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Castells, M., (2008). The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks and Global Governance, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, V:116/ 1, s:78-93.
- Curran, J., (1993). Rethinking the Media As a Public Sphere, Communication and Citizenship: Journalism and Public Sphere, Peter Dahlgren ve Colin Sparks (Ed.) içinde, London: Routledge, s:27-56.
- Dahlgren, P., (2001). The Public Sphere and the Net: Structure, Space and Communication, Mediated Politics: Communication in the Future of Democracy, W. Lance Bennett and Robert M. Entman (Ed.) içinde, New York: Cambridge University Press, s:33-55.
- Dahlgren, P., (2005). The Internet Public Spheres and Political Communication: Dispersion and Deliberation, Political Communication, V:22, s:147-162.

- Fraser, N., (1992). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy, Habermas and the Public Sphere, Craig Calhoun (Ed.) içinde, USA: MIT Press, ss:109-142.
 - Friedland, L.A., Hove, T., and Rojas, H., (2006). The Networked Public Sphere, Javnost-The Public/European Institute for Communication & Culture, V:13/ 4, s:5-26.
 - Garnham, N., (1992). The Media and the Public Sphere, Habermas and the Public Sphere, Craig Calhoun (Ed.) içinde, USA: MIT Press, s:359-376.
 - Habermas, J., (2010a). Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, Tanıl Bora ve Mithat Sancar (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
 - Habermas, J., (2010b). The Public Sphere: An Encyclopedia Article, The Idea of the Public Sphere, Jostein Gripsrud, Hallvard Moe, Anders Molander, Graham Murdock (Ed.) içinde, UK: Lexington Books, s:114-120.
 - Papacharissi, Z., (2002). The Virtual Sphere: The Internet As a Public Sphere, New Media & Society, V:4/1, s:9-27.
 - Papacharissi, Z., (2009). The Virtual Sphere 2.0; The Internet, the Public Sphere and Beyond, Routledge Handbook of Internet Politics, Andrew Chadwick and Philip N. Howard (Ed.) içinde, NewYork: Routledge, s:230-245.
 - Robins, K. ve Webster, F., (2006). From Public Sphere To Cyberstate, The New Media Theory Reader, Robert Hassan ve Julian Thomas (Ed.) içinde, Berkshire: Open University Press, s:92-100.
 - Saphiro, A.L., (2002). İnternet Demokratik mi? Hem Evet Hem Hayır, Cogito, Sayı:30, ss:190-193.
 - Sparks, C., (2001). The Internet and the Global Public Sphere, Mediated Politics: Communication in the Future of Democracy, W. Lance Bennett and Robert M. Entman (Ed.) içinde, NewYork: Cambridge University Press, s:75-95.
 - Sparks, C., (2004). Satellite, The Internet and The Global Public Sphere, International Communication Association Conference, 27 Mayıs, NewOrleans, http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/1/2/8/7/pages112879/p112879-1.php.
Erişim tarihi: 05.04.2013.
 - Şen, F., (2014). Sosyal Medya Devrimi, Sosyal Medya Devrimi, Barış Çoban (Ed.) içinde, İstanbul: Su Yayınları, s:139-153.
 - Trenz, H., (2009). Digital Media and The Return of The Representative Public Sphere, Javnost-The Public/ European Institute for Communication & Culture, V:16/1, ss:33-46.
 - Van Dijk, J., (2016). Ağ Toplumu, İstanbul: Kafka, Epsilon Yayıncılık.
 - Volkmer, I., (2003). The Global Network Society and Global Public Sphere, Society for International Development: Thematic Section, V:46/1, s:9-16.
- Diğer Kaynaklar (Other References)**
- CIA Günde 5 Milyon Tweet Okuyor, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25294997/>, Erişim Tarihi: 12.10.2016.

-
- İnan'dan Helal İnternet İçin Dev Filtre Atağı,
http://www.radikal.com.tr/dunya/irandan_helal_internet_icin_dev_filtre_atagi-1051001, Erişim Tarihi: 12.10.2016.
 - Facebook Government Requests Turkey Report, July to December 2015,
<https://govtrequests.facebook.com/country/Turkey/2015-H2/>, Erişim Tarihi: 29.04.2016.
 - Twitter Transparency Turkey Report, July to December 2015,
<https://transparency.twitter.com/country/tr>, Erişim Tarihi: 29.04.2016.